

Agata Bielik-Robson

Proces oświecenia

Cykl seminaryjny (30 godzin) w ramach katedry imiennej Marii Janion na Uniwersytecie Gdańskim (2022-2023)

Krótki opis:

Żyjemy w epoce wielkiej dezorientacji, która dotknęła zwłaszcza humanistykę: „naukę o duchu” (*Geisteswissenschaft*), która wyłoniła się wraz z nastaniem ery nowożytnej i towarzyszy nowoczesności, na dobre i na złe, aż do dzisiaj. Kryzys humanistyki jest więc zbieżny z kryzysem zachodniej nowoczesności – ten zaś w dużej mierze można sprowadzić do kryzysu jej najważniejszej formacji, czyli oświecenia.

Tytuł tego cyklu seminaryjnego jest celowo dwuznaczny. Z jednej strony wskazuje na oświecenie jako na ciągły proces, zgodnie z wyjściową definicją Kanta, który w eseju „Czym jest oświecenie?” postawił wciąż aktualną diagnozę: „Nie żyjemy w epoce oświeconej, lecz w epoce oświecenia”. Z drugiej zaś wskazuje na proces, który późna nowoczesność wytoczyła oświeceniowi, umieszczając je – słowami Kołakowskiego – „na ławie oskarżonych”. Pierwszym celem seminarium będzie rozważenie najważniejszych argumentów *za* oświeceniem: od Kanta, przez niemiecki idealizm, a następnie Szkołę Frankfurcką po „nowe oświecenie” Jacquesa Derridy – a także argumentów *przeciw* oświeceniowi: od myślicieli romantycznych z ich krytyką nowoczesności po krytyczne interwencje postmodernizmu, w których z jednej strony odżywa idea Nowego Średniowiecza, z drugiej zaś pojawia się nadzieja na nowy posthumanistyczny porządek. Celem nadrzędnym będzie namysł nad *nowym oświeceniem* jako procesem dialektycznym w sensie dialektyki negatywnej Theodora Adorno: procesem nieskończonym, który nie może liczyć na pełen sukces, ale też nie ulega z tego powodu falsyfikacji. Będę się starała przekonać uczestników, że diagnoza Kanta jest nadal żywa: istotnie, ciągle jeszcze nie żyjemy w epoce oświeconej, a jedynie w epoce oświecenia, ale w żadnym sensie nie stanowi to podstawy do odrzucenia procesu oświecającego jako fałszywej obietnicy, która się nigdy nie spełni. Przeciwnie, w ciągłości tego wiecznie ‘niedokońzonego projektu’ (Habermas) tkwi jego siła. Oświecenie bowiem, rozumiane jako proces idealny, żywi się krytyką i uczy na własnych błędach; póki jest w stanie wchłaniać w siebie krytyczną energię sprzeciwu, dopóty obraca ją na swoją korzyść. Nie chodzi więc o to, by bronić oświecenia *przeciw* jego krytykom, ale o to, by każdy proces oświeceniowi wytoczony – o przemoc, elitarność, kolonizację, alienację świata życia, eksploatację natury i represję popędów – przekształcić w siłę samego procesu oświecania.

1. Metafory oświecenia: Exodus, Transgresja, Ujarzmienie (Kant, Foucault).
2. Dialektyka oświecenia: między Odyseuszem a Kalibanem (Szekspir, Adorno).
3. „Kiedy lud stanie się rozumny“: Najstarszy Program Niemieckiego Idealizmu (Hegel).
4. Proces oświecenia albo koszty modernizacji (Kołakowski, Goethe, Berman).
5. Ocalająca krytyka: „niedokończony projekt modernizmu“ (Habermas).
6. Przedoświeceniowe nostalgije: Nowe Średniowiecze (Novalis, Bierdiajew, Benjamin).
7. Postoświeceniowe nadzieje: posthumanizm i nowy materializm (Deleuze, Braidotti).
8. Poza przymusem oświecenia: biopolityka (Agamben).

9. Teologia polityczna oświecenia: chrześcijaństwo jako religia śmierci Boga (Chesterton i Zizek).
10. Proces nauki: oświecenie przyszłości (Derrida).

Lektury:

Seminarium 1: Immanuel Kant, *Czym jest oświecenie?*; Michel Foucault, *Czym jest oświecenie?*; Michel Foucault, *Nadzorować i karać* (fragmenty)

Seminarium 2: Szekspir, *Burza*; Max Horkheimer i Theodor W. Adorno, *Dialektyka oświecenia* (fragmenty: Wprowadzenie oraz „Zwierzę i człowiek“)

Seminarium 3: G.W.F. Hegel, *Najstarszy Program Niemieckiego Idealizmu* oraz *Fenomenologia ducha* (fragment o oświeceniu i Rewolucji Francuskiej).

Seminarium 4: Leszek Kołakowski, *Cywilizacja na ławie oskarżonych*; J.W. Goethe, *Faust*; Marshall Berman, *Wszystko, co stałe, unosi się w powietrzu*.

Seminarium 5: Jürgen Habermas, „Modernizm – niedokończony projekt“ oraz *Filozoficzny język nowoczesności* (fragmenty).

Seminarium 6: Mikołaj Bierdiajew, *Nowe średniowiecze* (fragmenty); Walter Benjamin, „O pojęciu historii“.

Seminarium 7: Gilles Deleuze, Felix Guattari, *Anty-Edyp. Kapitalizm i schizofrenia* (fragmenty); Rosi Braidotti, *Po człowieku*

Seminarium 8: Giorgio Agamben, *Homo sacer. Suwerenna władza i nagie życie* (fragmenty) oraz *Otwarte* (fragmenty).

Seminarium 9: Gilbert Chesterton, *Ortodoksja: romanca o wierze*; Slavoj Žižek, *Kukła i karzeł* (fragmenty)

Seminarium 10: Jacques Derrida, *Fichus* oraz *Wiara i wiedza*.